

Érvelés és megismerés a skolasztikus középkorban

Tudománytörténet és kommunikáció

2014. március 3.

Változások az írásbeliségben

- Időtállóbb, kevésbé kényes anyag
 - 2. – 15. sz.: uralkodó anyag a pergamen (korábban papirusz)
 - tekercsek helyett kódexek
- 9-10. sz-i Bizánc:
 - Kisbetűs, kompaktabb írásmód → kisbetű/nagybetű
 - Szóközök bevezetése, vizuális szekventálás
 - Néhány központosági jel bevezetése
 - Hangsúlyok jelölése
- Az írás-olvasás könnyebbé, megtanulhatóbbá, hozzáférhetőbbé válik

ΚΕΝΤΕ ΜΑΣ ΠΡΟΣΚΟΜΗΔΙΣ
 ΒΕΠΙΠΡΟΗΓΙΑΣ ΜΕΝΩΝ ΓΙΝΕ
 ΣΘΑΙ· ΟΤΕ ΕΠΙΠΡΟΗΓΙΑΣ ΜΕ
 ΉΓΙΝΕ ΤΑΙ Η ΤΟΙΑΥΤΗ ΧΕΙΡ
 ΤΟΝΙΑ ΕΙΣ ΕΡΧΕΤΑΙ ΔΑΡΙΡΕΥΣ
 ΚΙΣΤΑΓΑΙ ΕΜ ΠΡΟΣΘΕΝ ΓΙΝΕ
 ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΚΥΝΑΡΕΣ ΤΩ
 ΤΟΣ Τ ΜΕΛΛΟΝ ΓΟΣ ΧΕΙΡΟΤΟ
 ΝΕΙΘΘΑΙ ΔΙΑΚ' ΕΚΦ' ΤΗ ΘΕΙΑ
 ΧΑΡΙΣ ΚΥΤΑΛΟΠΑΠΟΙΩΝ ΑΥΤΩΝ
 ΓΟΝΥΚΛΗΓΗΣΑΙ ΚΥΝΑΝΤΑΚΑ
 ΤΑΤΗΝ ΠΡΟΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΗΝ
 ΤΑΖΙΝ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΝ ΑΥΤΩ ΜΕΧΡΙ
 ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΣΕΩΣ

ΕΝ ΕΠΙΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΔΙΑΚΟΝΗΣΕΙ
 ΜΕΤΑ ΤΟ ΓΙΝΕΣΘΑΙ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ
 ΑΝΑΦΟΡΑΝ ΚΥΝΑΟΙ ΓΙΝΑΙΤΑΣ ΘΥ
 ΡΑΣ ΠΡΙΝ Η ΕΙΠΕΙΝ ΤΟΝ ΔΙΑΚ'
 ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ· ΠΡΟΣΦΕ
 ΡΕΤΑΙ Η ΜΕΛΛΟΥΣΑ ΧΕΙΡΟΤΗΝΙΣΘΑΙ

με εγω παραληθηωσ οτι παρ α σου
 εδωκα σου· με εγω παραληθηωσ οτι σου
 με εγω παραληθηωσ· εγω παρ αυτων
 ερωτω· ου παρ του λογιου
 ερωτω· αλλα παρ των δωδωκα
 σμοι· οτι σοι εστιν· σταθμα των
 τα σα ατηρ· σταθμα βμα· εδωκα
 εδωκα αυ αυτοις· με ου μετ
 εμε αυτω λογιου· με ου τοι ερ
 το λογιου εστιν· με εγω παρ οσθ
 ερχομαι· + παρ εμε ετι η
 εσθ αυτουσ ερωτω ονοματι σου ο
 δωδωκα σμοι· ημασ σιμ ερ λεα
 εσθ ημεσ· οτι ημ ημεσ αυ
 των ερωτω λογιου· εγω ετι ημεσ αυ
 των ερωτω ονοματι σου· οισ ε
 δωδωκα σμοι εδωκα εμε· με ου εγω
 εδωκα αυτωσ εμε· εμε ο υοσ
 ησ ερωτω εμεσ ημασ γραφικωσ

ΕΙΣΜ' ΤΑΡΙ ΠΡΩΝ
 ΤΑΙΣ ΕΣΥΝΟ
 ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑΝ
 ΟΙΟΤΟΙΟΣ
 ΟΣΜΟΙΩΝΤ
 ΕΡΕΥΝΑ
 ΑΥΤΩΣ
 ΠΑΡ

Középkori oktatás

- Katedrálisokhoz, monostorokhoz kapcsolódó iskolák
Cél: római írástudás és bizonyos szövegek fenntartása, Biblia-olvasási képesség
- Karoling-reneszánsz: 7 szabad művészetten alapuló oktatás
Trivium: grammatika, retorika, logika
Quadrivium: aritmetika, geometria, asztronómia, zene
- 13. sz-tól: skolasztikus egyetemek
 - Latin nyelvű szövegek létrehozása
 - Görög tudomány egyes részeinek tanulmányozása, fordítása
 - Fő antik szerző: Arisztotelész
 - Iszlám kultúra a szövegek közvetítője

Recognized ↕	University ↕
859 ^[6]	Fes
970~988 ^[7]	Cairo
11th c. ^[2]	Salerno ^[uncertain 1]
1088 ^[8]	Bologna
1188 ^[2]	Modena ^[uncertain 1]

Recognized ↕	University ↕
1204 ^[2]	Vicenza
1208 ^[2]	Palencia ^[uncertain 1]
Beginning of 13th c. ^[2]	Paris
Beginning of 13th c. ^[2]	Oxford
Beginning of 13th c. ^[2]	Montpellier
1209–25 ^[2]	Cambridge
1215 ^[2]	Arezzo
Before 1218/19 ^[2]	Salamanca
1222 ^[2]	Padua
1224 ^[2]	Naples
1228 ^[2]	Vercelli
1229 ^[2]	Toulouse
c. 1235 ^[2]	Orléans
1245 ^[2]	Rome (Roman Curia)
1246 ^[2]	Siena
1248 ^[2]	Piacenza ^[uncertain 1]
c. 1250 ^[2]	Angers
1254–60 ^[2]	Seville ^[uncertain 1]
1261 ^[9]	Northampton ^[uncertain 1]
End of 13th c. ^[2]	Valladolid
1290 ^[2]	Coimbra
1300 ^[2]	Lleida

Recognized ↕	University ↕
1303 ^[2]	Avignon
1303 ^[2]	Rome (Sapienza)
1308 ^[2]	Perugia
1308 ^[2]	Coimbra
1318 ^[2]	Treviso
1332 ^[2]	Cahors (French)
1339 ^[2]	Grenoble
1339 ^[2]	Verona ^[uncertain 1]
1343 ^[2]	Pisa
1348 ^[2]	Prague
1349 ^[2]	Florence
1350 ^[2]	Perpignan
1354 ^[2]	Huesca (Spanish)
1361 ^[2]	Pavia
1364 ^[2]	Cracow
1365 ^[2]	Orange
1365 ^[2]	Vienna
1367 ^[2]	Pécs
1369 ^[2]	Lucca ^[uncertain 1] (Italian)
1379 ^[2]	Erfurt
1385 ^[2]	Heidelberg
1388 ^[2]	Cologne
1389 ^[2]	Budapest
1391 ^[2]	Ferrara

Hit viszonya a filozófiához 1.

- Szent Ágoston, 5. sz. eleje:

„Ha azt kérdezik tőlünk, hogy mit kell hinnünk, akkor nem szükséges a dolgok természetében kutakodnunk, ahogy azt a görögök *fizikusai* tették, és nem kell megrémülnünk, ha a keresztény mit sem tud az elemek számáról és erőiről, vagy az égitestek mozgásáról, rendjéről és fogyatkozásairól, vagy az állatok, növények, kövek, források, folyók, hegyek fajtáiról és természetéről, vagy az időrendről és a távolságokról, vagy a közelgő viharok jeleiről, vagy ezernyi más olyan dolgról, amelyet a filozófusok kitaláltak... A keresztény számára elég hinni, hogy minden teremett dolog, legyen az égi vagy földi, látható vagy láthatatlan, tehát mindenek oka a Teremtő jósága, az egyetlen igaz Isten, és Őrajta kívül semmi sem létezik, melynek léte ne Őtőle származna.”

Hit viszonya a filozófiához 2.

- Szent Anzelm, 11. sz. vége:

„Így hát, Uram, aki a hithez értelmet adsz, add meg nekem – amennyire helyesnek ítéled –, hogy meg is értsem, hogy létezel, amiként hisszük, és hogy az vagy, aminek hiszünk.”

- Az értelem másodrendű ugyan a hithez képest, de ki kell mutatni, hogy a hit alapvető tételei értelemmel is beláthatók
- (Lásd majd: „ontológiai istenérv”)

Hit viszonya a filozófiához 3.

- Genezis 1,6-7:

„És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, a mely elválaszsa a vizeket a vizektől. Teremté tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket, a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn.”

- Aquinói Szent Tamás, 13. sz.:

„Mivel ez az elmélet jó okkal hamisnak bizonyítható, ezért nem vélhetjük, hogy ez lenne a Szentírás értelme. Inkább azt kell gondolnunk, hogy Mózes a tudatlanokhoz beszélt, és tekintettel volt gyengeségükre, ezért csak az érzékkel könnyen felfogható dolgokat tárta fel előttük. Ám még a legtudatlanabb is felfogja érzékeivel, hogy a föld és a víz testi jellegű, de az, hogy a levegő testi,. Már nem mindenkinek nyilvánvaló. Így tehát Mózes nyíltan beszél a vízről és a földről, de nem említi nyíltan a levegőt, hogy a tudatlanok előtt ne fedjen fel semmit, ami meghaladná az értelmüket.”

→ a Biblia valódi értelme csak értelemmel tárható fel

Anzelm ontológiai istenérve

Így hát, Uram, aki a hithez értelmet adsz, add meg nekem – amennyire helyesnek ítéled –, hogy meg is értsem, hogy létezel, amiként hisszük, és hogy az vagy, aminek hiszünk. Éspedig úgy hisszük, Te az a valami vagy, aminél semmi nagyobb el nem gondolható. Avagy talán nincs is ilyen lény, ahogy „az esztelen mondta szívében: nincs Isten”? De hallván, hogy ezt mondom, ‘valami, aminél semmi nagyobb el nem gondolható’, bizonyára még az esztelen is érti, amit hall, és amit ért, az megvan az értelmében, még ha azt nem is érti, hogy ez a valóságban is létezik. Más jelent ugyanis, hogy egy dolog az értelemben létezik és megint mást jelent megérteni, hogy ez a dolog létezik. Mert amikor a festő előre elgondolja, amit meg fog festeni, az már megvan az értelmében, de még nem fogja fel valóságos létezőként, mert még nem készítette el. Amikor azután már megfestette, akkor az értelmében is megvan, és azt is megérti, hogy létezik a valóságban, amit már elkészített...

... Tehát az esztelen is meggyőződhet arról, hogy legalább az értelmében létezik az a valami, aminél semmi nagyobb nem gondolható, mert amikor hallja, megéri és amit megértünk, az jelen van az értelmünkben. De bizonyosan nem lehetséges, hogy csak az értelemben legyen meg az, aminél nagyobb nem gondolható. Ha ugyanis legalább az értelemben létezik, akkor elgondolható róla, hogy a valóságban is létezik, ez pedig nagyobb. Ha tehát az, aminél nagyobb nem gondolható, csak az értelemben létezik, akkor az, aminél nagyobb nem gondolható, mégiscsak olyan, aminél nagyobb gondolható. De ez egyáltalában nem lehetséges. Kétségtelenül létezik tehát az a valami az értelemben is és a valóságban is, aminél nagyobb nem gondolható.

[Canterbury Szent Anzelm: *Proslogion*. 2. fejezet]

Szent Tamás istenérvei

- *Summa Theologica*, 1. rész, 2. kérdés: „Isten létezése”
- Önevidens-e az állítás, *Isten létezik?*
- Bizonyítható-e Isten létezése?
- Létezik-e Isten?
- *Quaestio*-forma:
 1. Tétel, vizsgált probléma
 2. Szokásos érvek az egyik oldal mellett
 3. Szokásos érvek a másik oldal mellett
 4. *Respondeo* („a válaszom”): saját álláspont
 5. A saját állásponttal szembeni szokásos érvek cáfolata

Önevidens-e az állítás, *Isten létezik?*

- Érvek az igen mellett:
 - Isten ismerete természetesen belénk van helyezve (mint az első elveké)
 - Az állítása szavainak jelentése önmagában garantálja az igazságot
 - Az igazság logikailag szükségszerűen létezik, és Isten az igazság
- Érvek a nem mellett:
 - El tudjuk képzelni, hogy nem létezik, tehát nem önevidens
- Vélemény:
 - *Önmagában* önevidens, de számunkra nem annak ismert (nem ismerjük Isten lényegét)
- Az igen melletti érvek cáfolatai:
 - A boldogságra törekvés természetes, de aki nem ismeri fel, hogy a boldogság Isten, az nem jön rá, hogy alapból Istent keresi
 - A szavakat nem ugyanúgy értjük, és nem értjük teljesen
 - Isten nem pusztán az igazság (logikai értelemben), hanem az Első Igazság

Bizonyítható-e Isten létezése?

- Érvek a nem mellett:
 - Ez egy hittétel, így nem szorul bizonyításra
 - Nem ismerjük Isten lényegét, így nem lehetséges a bizonyítás
 - Isten végtelen ok, ami véges hatásokban nyilvánul meg, ez aránytalan
- Érvek az igen mellett:
 - „ Mert a mi Istenben láthatatlan, tudniillik az ő örökké való hatalma és istensége, a világ teremtésétől fogva az ő alkotásaiból megértetvén megláttatik; úgy, hogy ők menthetetlenek.” (Róm. I,20)
- Vélemény:
 - *a priori* (az okból) nem bizonyítható, de *a posteriori* (az okozatból) igen
- A nem melletti érvek cáfolatai:
 - A hit annak való, aki nem képes bizonyítani, de attól még bizonyítható
 - Nem kell a lényegét ismerünk (mert nem az okokból bizonyítjuk)
 - Tökéletesen nem ismerhetjük, de azt tudhatjuk, hogy létezik.

Létezik-e Isten? [szöveg]

Első ellenvetés: Úgy tűnik, Isten nem létezik, mivel ha egy ellentét tagjai közül az egyik végtelen, akkor a másiknak teljesen el kellene tűnnie. De az „Isten” szó azt jelenti, hogy Ő végtelen a jóságában. Így ha létezne Isten, akkor nem tapasztalhatnánk gonoszat, ám létezik gonosz a világban. Ezért Isten nem létezik.

Második ellenvetés: Továbbá felesleges feltenni, hogy amit néhány elv alapján meg tudunk érteni, annak létrejöttét sok elvből kellene magyarázni. Ám úgy tűnik, hogy mindazt, amit a világon látunk, meg tudjuk magyarázni egyéb elvek alapján is, ha feltesszük, hogy Isten nem létezik. Ugyanis minden természeti dolgot egyetlen elvre, a természetre vissza tudunk vezetni, az akarat megnyilvánulásai pedig az emberi értelemre visszavezethetők. Így nincs szükség arra, hogy feltegyük Isten létezését.

Más részről, Isten személyesen mondja: „Vagyok a ki vagyok” (Ex. 3.,14)

A válaszom, hogy Isten létezése öt úton bizonyítható.

Az első és legkézenfekvőbb út a mozgásból történő érvelés. Bizonyos, és érzékeinknek nyilvánvaló, hogy egyes dolgok mozognak a világban. Nos bármi is mozog, azt egy másik dolog hozta mozgásba, mivel minden mozgás a lehetőségben való törekvés arra, amerre a mozgás tart, míg minden csak addig mozgat, amíg cselekvésben van. Hiszen a mozgás nem más, mint a lehetőségnek [potencialitás] a megvalósultságra [aktualitás] való átváltása egy dologban. Ám csak azzal lehet valaminek lehetőségét megvalósultságra váltani, ami maga is az aktualitás állapotában van. Így a tűz, ami aktuálisan forró aktuálisan is forróvá teszi a fát, amelyik csak potenciálisan volt forró, így megváltoztatja és mozgatja azt. Az azonban nem lehetséges, hogy ugyanaz a dolog ugyanabban a tekintetben egyszerre aktuális és potenciális is legyen. Ami ugyanis aktuálisan forró, az nem lehet ugyanakkor potenciálisan forró is, hiszen ekkor potenciálisan hideg. Ezért aztán lehetetlen, hogy ugyanabban a tekintetben és ugyanazon a módon egyazon dolog mozgató és mozgatott is legyen, vagyis hogy magát mozgassa. Így mindent, ami mozog, azt egy másik dolog hozta mozgásba. Ha a mozgató maga mozgott, akkor őt is mozgatni kellett, és annak mozgatóját is, és így tovább. Ám ez nem mehet a végtelenségig, mert akkor nem volna első mozgató, és így további mozgatók sem, hiszen a későbbi mozgatók csak akkor mozoghatnak, ha az első mozgató mozgásra készítette őket, ahogyan a bot is csak ezért mozog, mert mozgásba hozta a kéz. Így szükségképpen elérkezünk egy első mozgatóhoz, melyet semmi más nem hozott mozgásba, és ezt mindenki az Istennek tekinti.

A második út a hatóok természetéből származik. Az érzékek világában azt találjuk, hogy a hatóokok rendbe szerveződnek. Nincs olyan ismert eset (és nem is lehetséges olyan), amelyben egy dolog saját hatóoka volna, hiszen akkor meg kellene előznie magát, ami lehetetlen. Nos, a hatóokok sorában nem lehetséges a végtelenbe menni, hiszen a rendre egymást követő hatóokok közül az első oka a közbülső oknak, és a közbülső oka a végső oknak, függetlenül attól, hogy egy vagy sok közbülső ok létezik. Ha elveszük az okot, elveszük az okozatot is. Így tehát ha nem volna első ok a hatóokok között, akkor nem lehetne sem végső, sem pedig bármelyik közbülső ok sem. De ha végtelenbe mehetünk a hatóokok sorában, akkor nem létezik sem első hatóok, sem pedig végső okozat, sem pedig a közbülső hatóokok bármelyike, és mindez nyilvánvalóan hamis. Ezért el kell ismernünk, hogy létezik egy első hatóok, melyet mindenki az Isten nevének nevez.

A harmadik út a lehetőségből és a szükségszerűségből származik, és így hangzik. Találunk olyan dolgokat a természetben, melyek számára lehetséges a létezés és a nemlétezés egyaránt, ugyanis ezek keletkeznek és elpusztulnak, tehát emiatt számukra lehetséges létezni és nem létezni is. De lehetetlen, hogy ezek a dolgok mindig létezzenek, hiszen ami számára lehetséges nem létezni, az valamikor nincs. Így ha minden számára lehetséges volna a nem létezés, akkor lehetett volna olyan idő, amikor éppen semmi sem létezik. Ha azonban ez igaz volna, akkor most sem létezhetne semmi, mert ami nem létezik, azt csak olyasmi által jöhet létre, ami maga is létezik. Így ha valaha semmi sem létezett volna, akkor lehetetlen lett volna, hogy bármi is kezdetét vegye, és akkor még most sem létezne semmi, ez pedig örültség. Így tehát nem minden létező puszta lehetőség, hanem léteznie kell valaminek, melynek létezése szükségszerű. Ám minden szükségszerű dologban vagy egy másik szükségszerű dolog okozta a szükségszerűséget, vagy nem. Ám lehetetlen a végtelenbe mennünk az olyan szükségszerű dolgok sorában, melyeknek szükségszerűségét egy másik okozta, ahogyan azt a hatóokok esetén már megmutattuk. Így nem tehetünk mást, mint hogy feltételezzük egy olyan dolog létét, melynek szükségszerűsége önmagától származik, nem pedig valami mástól, és amely mások szükségszerűségét okozza. Ezt mindenki akként említi: az Isten.

A negyedik út a dolgokban található fokozatokból származik. A dolgok között egyaránt vannak inkább és kevésbé jók, igazak, nemesek, és hasonlók. De az „inkább”-at és „kevésbé”-t különböző dolgokról állítjuk, annak alapján, mennyire hasonlítanak különböző módokon valamihez, ami a maximum, mint ahogyan egy dolgról azt mondjuk, forróbb, ha inkább hasonlít a legforróbbra, így tehát van valami, ami a legigazabb, valami, ami a legjobb, és valami, ami a legnemesebb, tehát következésképpen van valami, ami a leginkább létező, mivel azok a dolgok, amelyek legkiemelkedőbbek az igazságban, egyben a létezésben is kiemelkednek, ahogy a *Metafizika* II-ben olvashatjuk. Nos, bármely nem maximuma egyben mindenek oka is az adott nemben, mint ahogy a tűz, a forróság maximuma oka minden forró dolognak. Így aztán léteznie kell valaminek, amely minden létezők számára a létezésük, jóságuk, és egyéb tökéletességeik okaként szerepel, és ezt az Istennek hívjuk.

Az ötödik út a világ kormányzásából származik. Látjuk, hogy az értelmet nélkülöző dolgok, mint például a természeti testek valamiféle célra törekednek, és ez abból nyilvánvaló, hogy mindig, vagy majdnem mindig ugyanúgy viselkednek, hogy a legjobb eredményt érhessék el. Így egyértelmű, hogy nem a vakszerencse alapján, hanem terv szerint érik el a céljukat. Ám ami nélkülözi az értelmet, az nem képes cél felé mozogni, hacsak nem olyasvalami irányítja, ami maga tudással és értelemmel van ellátva, mint ahogy a nyélvesszőt a nyilas juttatja el a célba. Ezért létezik egy értelmes valami, ami által az összes természeti dolog célra tart, és ezt a valamit az Istennek nevezzük.

Válasz az első ellenvetésre. Ahogy Ágoston mondja (Enchiridion XI): „Mivel Isten a legfőbb jó, nem engedheti meg, hogy bármi gonosz létezzék a művében, hacsak nem annyiban, hogy mindenható jósága még a gonoszt is jóra fordítja”. Ez Isten végtelen jóságának része, hogy megengedheti a gonosz létét, és jóra váltsa azt.

Válasz a második ellenvetésre. Mivel a természet egy meghatározott cél felé halad egy magasabb lény irányítása alatt, bármi is történik természetből fakadóan, azt Istenre kell visszavezetni mint annak első okára. Ugyanígy, ami akaratlagon történik, azt is magasabb okra kell visszavezetni, és nem az emberi értelemre vagy akaratra, hiszen ezek változékonyak és ingatagok. Minden dolgot, ami változni képes és tökéletlen, egy mozdulatlan és önmagában szükségszerű első elvre kell visszavezetni, ahogy azt e cikkely fő részében megmutattuk.